

ΕΛΙΑΜΕΡ Briefing

Notes

27 / 2014

Ιανουάριος 2014

Οι Ρωσο-Ουκρανικές Σχέσεις και η Ασφάλεια Προμήθειας Αερίου της Ε.Ε.: Δυνητικές Προκλήσεις για την Ελληνική Προεδρία του 2014

Δρ. Θεόδωρος Τσακίρης

Επίκουρος Καθηγητής Γεωπολιτικής των Υδρογονανθράκων, Πανεπιστημίου Λευκωσίας &
Συντονιστής Προγράμματος Γεωπολιτικής της Ενέργειας ΕΛΙΑΜΕΠ

Η κλιμακούμενη ενδο-ουκρανική κρίση που ξέσπασε εδώ και δύο περίπου μήνες με αφορμή την επιλογή της ουκρανικής κυβέρνησης να μην υπογράψει τη συμφωνία τελωνειακής ένωσης με την Ε.Ε. έφερε ξανά στο προσκήνιο τα φαντάσματα των δύο μεγαλύτερων ενεργειακών κρίσεων που γνώρισε η Ευρώπη μετά τα πετρελαϊκά σοκ της δεκαετίας του '70. Για τρίτη φορά μέσα σε λιγότερο από 7 έτη, ο κίνδυνος διακοπής των ρωσικών εξαγωγών αερίου προς την Ευρώπη επανέρχεται στο προσκήνιο λόγω των χαοτικών ενδοουκρανικών αντιθέσεων αναφορικά με το γεωστρατηγικό προσανατολισμό της χώρας.

Αν και προς ώρας το ενδεχόμενο μιας νέας κρίσης δείχνει λιγότερο πιθανό μετά την σαφέστατη υποστήριξη που προσέφερε ο Ρώσος πρόεδρος Putin στον ουκρανό ομόλογό του, το ετερογενές κράμα της «φιλοδυτικής» αντιπολίτευσης εξακολουθεί να επιδιώκει τη διατήρηση ενός σημαντικού βαθμού εσωτερικής πόλωσης. Αυτή η συντηρούμενη πόλωση μπορεί να τραβήξει τα πράγματα σε ακραίο σημείο παρά την ανάληψη από την Ουκρανία για το 2014 της προεδρίας της εννεαμελούς Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών (Κ.Α.Κ.).

Οι ενδο-ουκρανικές αντιθέσεις θα διατηρηθούν σε υψηλό βαθμό με σοβαρές δυνητικές επιπτώσεις για την τροφοδοσία της Ε.Ε. τουλάχιστον έως τα μέσα Μαρτίου, περίοδο εποχικής αύξησης της ευρωπαϊκής ζήτησης αερίου. Υπό την άποψη αυτή το ενδεχόμενο μιας ενδο-ουκρανικής ανατροπής και του τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται για την ευρωπαϊκή ασφάλεια εφοδιασμού σε φυσικό αέριο πρέπει να κρατήσει σε κατάσταση αυξημένης επιφυλακής την ελληνική προεδρία τουλάχιστον έως τις αρχές της άνοιξης.

Οι ενδο-ουκρανικές αντιθέσεις στις οποίες αναφερθήκαμε δεν αντανακλούν απλώς διαφορετικές κυβερνητικές ή κομματικές γραμμές. Αντανακλούν τον εσωτερικό διχασμό μιας χώρας που τέμνεται σχεδόν στη μέση ανάμεσα σε μια ρωσόφωνη και ελληνορθόδοξη πλειοψηφία στην Ανατολική Ουκρανία –στην οποία συμπεριλαμβάνεται η Κριμαϊκή Χερσόνησος ο πληθυσμός της οποίας είναι κατά 65% Ρώσοι- και μιας εθνικιστικής, ουκρανόφωνης και ουνιτικής πλειοψηφίας στη Δυτική Ουκρανία που θέλει την ένταξη της Ουκρανίας στο NATO και την Ε.Ε.

Το 2006 και κυρίως το 2009 μια καιροσκοπικά φιλοδυτική ηγεσία υπό τους Yushchenko & Tymoshenko προσπάθησε να φέρει την Ουκρανία εγγύτερα στη Δύση επιχειρώντας να εμβαθύνει τη συνεργασία της τέως σοβιετικής δημοκρατίας με το NATO. Όταν η πλειοψηφία των μεγαλύτερων ευρωπαϊκών δυνάμεων αρνήθηκε να δώσει στην Ουκρανία –στη σύνοδο του Βουκουρεστίου τον Απρίλιο του 2008- την ιδιότητα της υποψήφιας προς ένταξη χώρας στην Ατλαντική Συμμαχία, το έκανε εν μέρει επειδή ακριβώς φοβόταν το ενδεχόμενο διακοπής των ρωσικών εξαγωγών φυσικού αερίου λόγω μιας νέας Ρωσο-Ουκρανικής διαμάχης.

Το χειμώνα του 2008-2009 η διαμάχη αυτή προκάλεσε τη διακοπή της τροφοδοσίας ρωσικού αερίου στο μεγαλύτερο τμήμα της Ευρώπης για διάρκεια περίπου τριών εβδομάδων δημιουργώντας ζημίες δεκάδων δις. \$ και

Οι Ρωσο-Ουκρανικές Σχέσεις και η Ασφάλεια Προμήθειας Αερίου της Ε.Ε.: Δυνητικές Προκλήσεις για την Ελληνική Προεδρία του 2014

Δρ. Θεόδωρος Τσακίρης

στις δύο πλευρές της αμοιβαίως αλληλεξαρτώμενης ρωσο-ευρωπαϊκής ενεργειακής σχέσης. Οι λόγοι, αν και φαινομενικά αφορούσαν την τιμή πώλησης και το ύψος των διαμετακομιστικών κομμίστων, στην πραγματικότητα σχετίζονταν με την ακραία αντιρωσική στρατηγική που ακολουθούσε τότε ο πρόεδρος Yushchenko, όπως αυτή εκφράστηκε:

- i. από τη φιλονατοϊκή του πολιτική και συγκεκριμένα την επιδίωξη να θέσει την Ουκρανία σε ενταξιακή τροχιά
- ii. την αυξανόμενη στρατιωτική του συνεργασία με τις ΗΠΑ κατά τρόπο που αμφισβητούσε την de facto ρωσική κυριαρχία στην Κριμαϊκή επιδιώκοντας να εκτελέσει στην περιοχή κοινά αεροναυτικά γυμνάσια με τις Η.Π.Α.
- iii. την επιδίωξή του να αναθεωρήσει τις συνθήκες παραμονής του ρωσικού στόλου της Μαύρης Θάλασσας στη Σεβαστούπολη, αλλά και
- iv. την υλική υποστήριξη και διπλωματική βοήθεια που προσέφερε το Κίεβο στην κυβέρνηση Σαακασβίλι κατά τη διάρκεια του Ρωσο-Γεωργιανού Πολέμου τον Αύγουστο του 2008.

Ο διάδοχος του κ. Yushchenko και νυν πρόεδρος Viktor Yanukovich βρισκόταν στον αντίποδα της φιλοδυτικής γραμμής που ακολουθούσε ο προκατόχος του. Ο Yanukovich ήταν ουσιαστικά ο εκλεκτός της Ρωσίας που μολονότι έχασε την προεδρία το 2004 από τη λεγόμενη «Πορτοκαλί Επανάσταση», συνέτριψε τον Yushchenko πολιτικά και παράλληλα εξόντωσε πολιτικά και ηθικά τη σημαντικότερη πολιτική του αντίπαλο, Yulia Tymoshenko, η οποία θα μπορούσε να ενώσει ως μοναδική αξιόπιστη κεντρομόλος τις φυγόκεντρες τάσεις των κατεχοχόν προσωποπαγών κομμάτων της παρούσας «αντιρωσικής» αντιπολίτευσης.

Μετά την εκλογή του σε βάρος της Tymoshenko το 2010, ο Yanukovich αντέστρεψε την πολιτική των προκατόχων του συνειδητοποιώντας ότι δεν υπήρχε κανένα ουσιαστικό όφελος ή πιθανότητα ένταξης ή ουσιαστικότερης συνεργασίας της χώρας του στην Ατλαντική Συμμαχία. Ως εκ τούτου, (α) ανανέωσε τη συμφωνία για την παραμονή των ρωσικών βάσεων στην Κριμαϊκή, (β) χρησιμοποίησε τη συμφωνία του 2009 με την οποία η Tymoshenko έλυσε τη Ρωσο-Ουκρανο-Ευρωπαϊκή κρίση αερίου για να βάλει τη βασική πολιτική του αντίπαλο στη φυλακή και (γ) έθεσε σε χειμερία νάρκη τα σχέδια περί αυξημένης διμερούς στρατιωτικής συνεργασίας με τις ΗΠΑ

Αλλά από την άλλη:

- i. δεν επικύρωσε το κατασταστικό της ιδρυτικής συνθήκης της Κ.Α.Κ. που θα καθιστούσε την Ουκρανία πλήρες μέλος της μετασοβιετικής «Κοινοπολιτείας» παρά τις διακριτικές πιέσεις της Μόσχας
- ii. δεν υπέγραψε την τελωνειακή συμφωνία ένταξής του στην «Ευρασιατική Ένωση» που συναποτελείται από τη Ρωσία, τη Λευκορωσία και το Καζακστάν και
- iii. δεν δέχθηκε να συζητήσει το πάγιο ρωσικό αίτημα αναφορικά με την εξαγορά του ουκρανικού δικτύου αγωγών από τη Gazprom.

Παράλληλα η «ευρωπαϊκή προοπτική» του Κιέβου παρέμεινε στην ατζέντα του ουκρανού Προέδρου όχι τόσο ως στρατηγική επιλογή, αλλά ως μοχλός ισχυρής διαπραγματευτικής πίεσης προς τη Μόσχα. Το ευρωπαϊκό χαρτί του Yanukovich, που έλαβε τη μορφή της υπό διαπραγμάτευσης συμφωνίας Σύνδεσης με την Ε.Ε., θα αύξανε τις αντιστάσεις του Κιέβου έναντι των ρωσικών πιέσεων αναφορικά με το βασικό μη-εκπληρωθέν ρωσικό συμφέρον στην Ουκρανία: την εξαγορά από τη Gazprom του εθνικού συστήματος αγωγών αερίου.

Το πρόβλημα για τον Yanukovich είναι ότι η Ρωσία θα αρνείτο αφενός να αποδεχθεί μια συμφωνία

Οι Ρωσο-Ουκρανικές Σχέσεις και η Ασφάλεια Προμήθειας Αερίου της Ε.Ε.: Δυνητικές Προκλήσεις για την Ελληνική Προεδρία του 2014

Δρ. Θεόδωρος Τσακίρης

σύνδεσης της Ουκρανίας με την Ε.Ε. από τη στιγμή που η Ε.Ε. απαίτησε από το Κίεβο να επιλέξει μεταξύ της δικής της τελωνειακής σύνδεσης και της ένταξης της Ουκρανίας στην Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση που προωθεί η Ρωσία, την ώρα μάλιστα που αναπτύσσεται η δυναμική επέκτασή της έτσι ώστε να συμπεριλάβει στην Αρμενία και την Κιργιζία.

Το κρίσιμο ζητούμενο εν προκειμένω εντοπίζεται στο γεγονός ότι στο πλαίσιο της Ευρασιατικής Τελωνειακής Ένωσης η Ρωσία αναλαμβάνει την ευθύνη να συνεχίζει να επιδοτεί τις τιμές πώλησης αερίου, πετρελαίου και πετρελαιοειδών προς τα μέλη της Ένωσης που εισάγουν ενέργεια (Λευκορωσία), εξαλείφοντας ταυτόχρονα τους δασμούς (συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ) εισαγωγής ή διαμετοκόμισης ενέργειας από εκείνα τα μέλη της ένωσης που εξάγουν ενέργεια, όπως ισχύει την περίπτωση του Καζακστάν.

Στην περίπτωση που ο Γιαουκονυχ επέλεγε την ευρωπαϊκή συμφωνία διασύνδεσης ουσιαστικά θα προσκαλούσε τη Ρωσία να αυξήσει τις τιμές πώλησης αερίου σε τέτοιο βαθμό που θα προκαλούσε μια νέα διαμετακομιστική κρίση ανάλογης σοβαρότητας με αυτή του 2006 και του 2009. Υπό την άποψη αυτή –όσο παράδοξο και εάν κάτι τέτοιο μπορεί να ακούγεται- η άρνηση του ουκρανού προέδρου να υπογράψει τη συμφωνία Τελωνειακής Ένωσης με την Ε.Ε. προφύλαξε σε τακτικό τουλάχιστον επίπεδο την Ε.Ε. από την επανάληψη μιας τρίτης ρωσο-ουκρανο-ευρωπαϊκής κρίσης μετά το χειμώνα του 2005-2006.

Στην περίπτωση που προσχωρούσε στην Τελωνειακή Ένωση, η Ουκρανία πολύ απλά δεν θα μπορούσε να αγοράσει στις αυξημένες μη επιδοτούμενες τιμές, είναι πολύ πιθανό ότι η Ρωσία θα διέκοπτε την παροχή αερίου προς την Ουκρανία και η Ουκρανία θα «έβαζε χέρι» στις ρωσικές εξαγωγές αερίου που διέρχονται μέσω του εδάφους της προς την Ε.Ε. προκειμένου να επιβιώσει οικονομικά. Αυτό ακριβώς έγινε το 2006 και σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό το 2009.

Η μη-υπογραφή της συμφωνίας σύνδεσης με την Ε.Ε. και ταυτόχρονα η –ανταλλακτική-δέσμευση στις 17 Δεκεμβρίου 2013 του προέδρου Putin να μειώσει κατά 30% τις τιμές αερίου προς την Ουκρανία, δανειζοντάς της και \$15 δις για την επαναγορά του χρέους της, αναδεικνύουν την ουσία πίσω από τις τακτικές ελιγμών του κ. Γιαουκονυχ. Οι φιλοδυτικοί διαδηλωτές που βαυκαλίζονται με την ιδέα ότι η Συμφωνία Σύνδεσης θα διευκολύνει την ένταξή τους στην Ε.Ε., επέτρεψαν στον Γιαουκονυχ να κερδίσει ουσιαστικά ανταλλάγματα από τη Μόσχα σε τακτικό τουλάχιστον επίπεδο.

Μακροπρόθεσμα ωστόσο η κρίση θα επανέλθει στο προσκήνιο με κάποια άλλη αφορμή και έως τότε η Ευρώπη καλά θα κάνει να έχει ολοκληρώσει το σχέδιο παράκαμψης του προβληματικού ουκρανικού διαδρόμου ξεκινώντας και ολοκληρώνοντας-όπως ακριβώς έκανε και με τον Nord Stream- την κατασκευή του συστήματος αγωγών South Stream. Το 2013 ως απόρροια της λειτουργίας του Nord Stream η κοινή διαμετακομιστική εξάρτηση της Ευρώπης και της Ρωσίας από τους Ουκρανούς έχει μειωθεί περίπου στο 40% από το 80% των ρωσικών εξαγωγών όπως ήταν το 2009, και αυτό είναι το μόνο παρήγορο για την ενεργειακή ασφάλεια της διαιρεμένης Ε.Ε.

Σε ότι αφορά την Ελλάδα και την Προεδρία του 2014 η χώρα μας καλείται:

- i. Να παρακολουθεί σε συνεργασία με την Εξωτερική Υπηρεσία της Ε.Ε. και την Emergency Monitoring Unit του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου την εξέλιξη των ενδο-ουκρανικών τριβών που βρίσκονται σε κλιμακούμενη έξαρση ισοσταθμίζοντας τις σχεδόν αντανάκλαστικές προσπάθειες ορισμένων Ανατολικο-ευρωπαίων εταίρων μας να εισαγάγουν μέτρα τιμωρητικής πολιτικής εναντίον της κυβέρνησης Γιαουκονυχ. Κάτι τέτοιο θα ενέπλεκε την Ε.Ε. στις ενδο-ουκρανικές διαμάχες κατά τρόπο που θα ζημίωνε τους πάντες και προπαντός τις ήδη βεβαρυμένες –ιδίως στο ενεργειακό επίπεδο- σχέσης Ρωσίας και Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Μια κίνηση επιβολής κυρώσεων οποιαδήποτε μορφής θα έστελνε παράλληλα το λάθος μήνυμα στην ουκρανική αντιπολίτευση ότι έχει να περιμένει κάτι από την Ε.Ε. και ιδίως την Επιτροπή ως

Οι Ρωσο-Ουκρανικές Σχέσεις και η Ασφάλεια Προμήθειας Αερίου της Ε.Ε.: Δυνητικές Προκλήσεις για την Ελληνική Προεδρία του 2014

Δρ. Θεόδωρος Τσακίρης

πολιτικό και οικονομικό σύμμαχο του «αγώνα της». Είναι προφανές ότι αυτό θα υποχρέωνε τον Υαγκονγχι να περιορίσει σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις του με την Ε.Ε. και να στραφεί προς την Ευρασιατική Ένωση θεωρώντας ότι η Ε.Ε. τον υπονομεύει σε εσωτερικό πολιτικό επίπεδο. Κάτι τέτοιο μπορεί να ανατροφοδοτήσει έτι περαιτέρω μια ήδη εξαιρετικά τεταμένη κατάσταση στο εν πολλοίς προεκλογικό –και για την Ουκρανία- 2014. Οι επόμενες προεδρικές εκλογές της Ουκρανίας έχουν προγραμματισθεί να διεξαχθούν στις 26 Φεβρουαρίου 2015.

- ii. Να χρησιμοποιήσει την καταφανή επικινδυνότητα του Ουκρανικού Διαδρόμου προκειμένου να υποστηρίξει το ξεπάγωμα της διαδικασίας προώθησης του σχεδίου South Stream από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Παρά το γεγονός ότι προς το παρόν η διακρατική συμφωνία του 2009 που προέβλεπε την κατασκευή και ελληνικού διαμετακομιστικού τμήματος προς την Ιταλία έχει παγώσει, η Ελλάδα έχει να κερδίσει από την κατασκευή του νέου ρωσικού δικτύου αγωγών έστω και εάν δεν πρόκειται να εισάγει ούτε ένα κυβικό μέτρο αερίου παραπάνω από αυτό που εισάγει τώρα.

Η ειδοποιός διαφορά είναι ότι χωρίς ουσιαστική παρέμβαση στο υφιστάμενο δίκτυο του ΕΣΦΑ (Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου) η Ελλάδα μπορεί να παίρνει από τη Gazprom τις ίδιες ακριβώς ποσότητες χωρίς τον υφιστάμενο διαμετακομιστικό κίνδυνο. Η Ελλάδα συνεπικουρούμενη και από τις ευρωπαϊκές χώρες που ήδη συμμετέχουν στο South Stream αλλά και από τη Ρουμανία που έχει και αυτή να κερδίσει σε διαμετακομιστική ασφάλεια παρακάμπτοντας τον Ουκρανικό Διάδρομο, θα μπορούσε να θέσει το θέμα ότι όλα τα κράτη-μέλη της Ένωσης, ιδίως αυτά που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις ρωσικές εξαγωγές πρέπει να απολαμβάνουν τον ίδιο βαθμό διαμετακομιστικής ασφάλειας.

Ότι ευεργετικό ισχύει εν ολίγοις για τη Γερμανία, τη Γαλλία και τη Βρετανία μετά την κατασκευή του Nord Stream -δηλ. η παράκαμψη της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας- το ίδιο θα ισχύει και για τα πολύ πιο ευάλωτα κράτη-μέλη στη νοτιοανατολική εσχάτια της Ε.Ε. (Ρουμανία, Βουλγαρία, Ελλάδα). Αυτό είναι ιδιαίτερος σημαντικός για την Ελλάδα που έχει ήδη έμπρακτα επιδείξει την υποστήριξη της στην πολιτική της εισαγωγικής διαφοροποίησης αερίου μέσω της προώθησης του αγωγού TAP με τον οποίο εγκαινιάζεται και η ευρωπαϊκή στρατηγική του Νοτίου Διαδρόμου.

Αυτό είναι ιδιαίτερος σημαντικός για την Ελλάδα και για ένα επιπρόσθετο λόγο δομικής ενεργειακής ανασφάλειας καθώς σε περίπτωση επανάληψης της κρίσης του 2009 η Ελλάδα δεν θα διαθέτει:

- i. ούτε εγκαταστάσεις στρατηγικών αποθεμάτων αερίου λόγω της συνεχιζόμενης παράλυσης των διαδικασιών ιδιωτικοποίησης/αξιοποίησης του υποθαλάσσιου αποθηκευτικού χώρου στο κοίτασμα της Νότιας Καβάλας
- ii. ούτε πρόσβαση στα στρατηγικά αποθέματα αερίου της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας λόγω των συνεχιζόμενων καθυστερήσεων στην υλοποίηση του Ελληνο-Βουλγαρικού αγωγού αερίου IGB που σύμφωνα με τον αρχικό του σχεδιασμό υποτίθεται ότι θα λειτουργούσε ήδη μέσα στο 2013. Πλέον η πιθανότερη ημερομηνία ολοκλήρωσής του είναι το 2016.

Εν κατακλείδι, σε περίπτωση νέας Ρωσο-Ουκρανο-Ευρωπαϊκής κρίσης, η Ελλάδα θα βρεθεί –παρά την επιτυχία του TAP- το ίδιο ευάλωτη όσο ήταν πριν από 5 χρόνια με μοναδική «σωτηρία» της τη Ρεβουθούσα και το αχρησιμοποίητο σε αυτήν δυναμικό αφυγροποίησης.

Τότε μπορέσαμε να αντιμετωπίσουμε με επάρκεια την κρίση επειδή η ΔΕΠΑ αγόρασε δύο επιπλέον φορτία υγροποιημένο αερίου που αρχικά κατευθύνονταν προς την Ιβηρική. Αν μία νέα κρίση προκύψει τώρα ή κατά τη διάρκεια της Προεδρίας θα πρέπει εκ των πραγμάτων να βασισθούμε πάλι **μόνο** στη Ρεβουθούσα, παρά το γεγονός

Οι Ρωσο-Ουκρανικές Σχέσεις και η Ασφάλεια Προμήθειας Αερίου της Ε.Ε.: Δυνητικές Προκλήσεις για την Ελληνική Προεδρία του 2014

Δρ. Θεόδωρος Τσακίρης

ότι θα είναι θεωρητικά πιθανή η αύξηση των εισαγωγών μας από τον Ελληνοτουρκικό αγωγό δεδομένης της συνεχιζόμενης μερικής τουρκικής εξάρτησης από την ουκρανική διαμετακόμιση.

Σε κάθε περίπτωση η διαχείριση μιας τέτοιας κρίσης πρέπει να προγραμματισθεί με βάση την υπόθεση εργασίας ότι δεν πρόκειται να υπάρξει τουρκική βοήθεια, όπως ακριβώς δεν υπήρξε ούτε το 2006 ούτε το 2009, παρά το γεγονός ότι οι εισαγόμενες από την Ελλάδα ποσότητες ήταν και είναι απειροελάχιστες για τα τουρκικά δεδομένα.

Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΡ)

Λεωφ. Βασιλ. Σοφίας 49, 10676 Αθήνα | Τηλ. +30 210 7257 110 | Fax +30 210 7257 114 | E-mail eliamep@eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΡ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεών του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρείται ότι

Οι Ρωσο-Ουκρανικές Σχέσεις και η Ασφάλεια Προμήθειας Αερίου της Ε.Ε.: Δυνητικές Προκλήσεις για την Ελληνική Προεδρία του 2014 Δρ. Θεόδωρος Τσακίρης

αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του Ιδρύματος..

Learn more about our work - Visit our website at www.eliamep.gr/en

Should you wish to **unsubscribe** from our mailing list please send a blank message to unsubscribe@eliamep.gr